

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
ТА КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

ОБЛІКОВА КАРТКА
об'єкта культурної спадщини

**Поселення, городище, ґрунтовий могильник літописного «міста»
Пирятин, Михайлівський замок і фортеця сотенного міста Пирятин**
(найменування об'єкта)

Вид	Тип	Категорія пам'ятки
Археологічний	Комплекс	На державний облік не взято

1. Дата утворення об'єкта:

Ранній залізний вік, черняхівська культура; давньоруський час; доба пізнього українського середньовіччя; III – V ст. н. е.; XII – XIII, кін. XVI – XVIII ст.

2. Місцезнаходження об'єкта

Пирятин, м., Пирятинська міська рада, Пирятинський район, Полтавська область, ур. Замок, північно-східна частина міста в межах міської забудови, обмежена з південного заходу майданом Незалежності, з півдня — вул. Леніна (вул. Борців Революції, Короленка, Глени, Замок і Замкові провулки).

Географічні координати точок на межах комплексу (позначені на рис. 2 «Ілюстрацій»):

№ п/п	Межі частин комплексу	Градуси, мінуты, секунди (datum WGS 84)	
		N	O
1.	Північна селища і городища	50°15'11.357"	32°31'43.376"
2.	Північно-західна городища	50°15'07.998"	32°31'33.771"
3.	Західна сотенної фортеці	50°14'48.402"	32°31'19.801"
4.	Півд.-західна сотенної фортеці	50°14'38.883"	32°31'20.674"
5.	Півд.-східна сотенної фортеці	50°14'37.203"	32°31'40.756"
6.	Східна сотенної фортеці	50°14'49.522"	32°31'46.868"
7.	Півн.-схід. селища і городища	50°15'06.318"	32°31'46.868"

Під'їзд з мм. Києва і Полтави по автошляху М-03 «Київ — Харків — Довжанський» до повороту на м. Пирятин, далі — до Пирятинської міської ради і початку вул. Борців Революції та Глени.

3. Охоронний номер пам'ятки

Охоронний номер не присвоєно.

4. Дати і номери рішень, відповідно до яких об'єкт узятий на державний облік та визначено категорію пам'ятки

Постанова КМУ № 878 від 26.07.2001 р. «Про затвердження «Списку історичних населених місць України».

5. Функціональне використання:

Сучасне використання	Первісне призначення	Інші (протягом часу існування об'єкта)
Міська забудова, присадибні ділянки, насадження парків і садків, задерновані ділянки.	Територія поселень, городища і сотенного міста.	Поселення пізньоримського часу, замок міста Михайлова XVI – XVII ст.

6. Стислий опис об'єкта:

Розташування	Археологічний комплекс пам'яток черняхівської культури (III – V ст. н.е.), давньоруського часу (XII – XIII ст.) та доби пізнього українського середньовіччя (XVI – XVIII ст.), розташований у північно-східній частині міста, в ур. Замок, на видовженому в меридіональному напрямку мису першої надзаплавної тераси правого берега р. Удай, біля впадіння у старе русло його правої притоки – р. Перевод (басейн р. Сула). Мис видовжений з півночі на південь на 0,5 км. Зі сходу він омивається Удаєм, з півночі – старицею Переводу, з північного заходу – прилягає до її заболоченої заплави. Висота підвищення над рівнем заплави — 7 – 8 м. Площа його північної – низинної – частини – 7,5 га (250 × 350 м), вищої південної – 11,3 га (450 × 350 м). Максимальна абсолютна висота мису — 105,7 м, середні значення висоти в Балтійській системі вимірів — 99,5 – 104,0 м.
Характеристика об'єкта	Багатошаровий і різночасовий комплекс складається з решток селища черняхівської культури, перекритого культурними нашаруваннями давньоруського укріплення, залишків оточуючого городище селища-посаду і ґрунтового могильника, в свою чергу перекритих культурними нашаруваннями життєдіяльності Михайлівського замку і сотенного міста Пирятин козацького часу. 1. <i>Селище</i> черняхівської культури займає низинну частину мису. Знаходиться під житлово-господарською забудовою 1-го та 2-го Замкових провулків, тяжіючи до схилу північно-східної частини мису. Орієнтовна площа – близько 5,0 га. Виявлене 1980 р. пирятинським краєзнавцем А.А. Святогором під час будівельних робіт. Тоді ж оглядалося Ю.Ю. Моргуновим. У 2007 р. обстежувалося І.В. Головком, 2013 р. – І.В. Головком та О.Б. Супруненьком в ході підготовки «Історико-архітектурного опорного плану, спеціальної науково-проектної документації для визначення історичного ареалу та меж і режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування м. Пирятин Полтавської обл.» (Український ДНДІ «Діпромісто» ім. Ю.М. Білокона). Культурний шар зберігся на окремих ділянках під садками й городами, пошкоджений більш пізньою забудовою. Поряд із садибами на городах наявні фрагменти сіро-глиняного гончарного посуду з шерехатою і лискованою поверхнями (горщиків та мисок), уламки амфор пізньоримського часу, окремі фрагменти ліпної кераміки з домішками жорстви. Наприкінці XIX та в сер. XX ст. тут знайдені римські монети, скарб з кількох сотень римських срібних денаріїв. 2. <i>Городище</i> літописного «міста» Пирятин. <i>Михайлівський замок</i> кін. XVI – поч. XVII ст. та <i>сотенне місто</i> XVII – XVIII ст. Вперше згадується у Лаврентіївському літописі під 1154 р. Займає обидві частини мису, зайняті забудовою, міськими вулицями і провулками з північного боку від східної ділянки вул. Короленка та її перехрестя з вул. Замок. Інтерпретується як волостний центр Переяславського князівства. Обстежувалося В.Г. Ляскоронським в кін. 1890-х рр., І.М. Самойловським у 1927 р., Ф.Б. Копиловим у 1946 р., Ю.Ю. Моргуновим 1980 р., І.В. Головком 2007 р., ним же і О.Б. Супруненьком у 2013 р. В.Г. Ляскоронським укладений перший окомірний план, А.В. Стороженком – опис пізньосередньовічних укріплень.

	Укріплення міста співвідносилися з рельєфом і склалися з двох частин. Їх внутрішню, найбільш давню, лінію утворював високий вал, що простягався по периметру низинної частини мису, повторюючи контури берега, і пролягав через його центр з північного заходу на південний схід: від правобережної заплави Переводу до Удаю вздовж сучасної вул. Короленка. З південного сходу дитинець захищав глибокий і широкий рів, частина якого збереглася під житловою забудовою ХХ ст. та вул. Короленка і Замок. Тут же розмішувалися два проходи колишніх воріт, на південний захід від яких знаходилася територія посаду. Зовнішня лінія укріплень міста Михайлова (Nowy Piryatin), побудована у кін. XVI ст. кн. О.М. Вишневецьким, складалася з валу, що охоплював південну частину мису і замикався з південно-західного боку на схід та захід від собору Різдва Богородиці (1781 р.). На заході межа укріплень прилягала до заболоченої заплави р. Жаболовки. Дерев'яні фортечні стіни на валу пізніше були підсилені кількома баштами над в'їздами. Збереглися назви кількох з них, зокрема, Млинової та Польової. У XVII ст. на кол. дитинці знаходилося дві церкви: Спаса (знесена в 1770-х рр.) та Успіння Пресв. Богородиці (згоріла 1845 р.). Розкопки на городищі не проводилися. Розвідкові роботи здійснені 1901 р. В.Г. Ляскоронським на ділянці валу козацької доби і краєзнавцем А.А. Святогором в 1980-1981 рр., під час будівництва гуртожитків Пирятинського учбово-виробничого підприємства УТОС на території давньоруського дитинця. Культурний шар на городищі пошкоджений під час будівельних робіт XIX – XX ст. Матеріали черняхівської культури, давньоруського часу і доби пізнього українського середньовіччя часто залягають у перевідкладеному стані. Проте, на ряді ділянок наявні збережені культурні нашарування потужністю 0,5 – 1,6 м, збереглися основи валів, закидані ґрунтом рови і котловани заглиблених будівель. Восени 2007 р. під час земляних робіт на території городища виявлені залізні деталі терезів, кресало, рибальський гачок, фрагменти гончарного посуду XII – XIII і XVII – XVIII ст. У ході обстежень 2013 р. в ямі на території кол. Михайлівського замку відзначені добре збережені нашарування завтовшки 1,2 м з господарською ямою і частиною заглибленого підкліту житла та фрагментами мореного гончарного посуду поч. – сер. XVII ст. 3. Рештки <i>грунтового могильника</i> знаходяться на перехресті вул. Замок і Короленка, в південно-західній частині низької ділянки мису, за валом колишнього давньоруського дитинця. Площа остаточно не визначена. Виявлений 2003 р. І.В. Головком під час спостережень за земляними роботами на ділянці завдовжки більше 20 м. Прокладанням траншеї зруйновано понад 10 поховань, здійснених за християнським обрядом, із західною орієнтацією. Частина з них перекривали більш давні, розміщені на глибині 1,4-1,8 м. З некрополя походили залізний ніж, фрагменти гончарного посуду давньоруського часу та доби пізнього українського середньовіччя.
Наявність творів мистецтва	Твори мистецтва на території комплексу відсутні.

7. Перелік складових (для комплексу (ансамблю), визначного місця):

1. Городище.
2. Селище, рештки нашарувань та укріплень Михайлівського замку і сотенного міста.
3. Ґрунтовий могильник.

8. Ступінь схоронності об'єкта:

Добрий, задовільний, незадовільний, аварійний	Стан збереження комплексу на забудованих ділянках — незадовільний, на окремих і задернованих ділянках — задовільний. Акт обстеження технічного стану — № 2 від 12 серпня 2013 р.
--	---

9. Наявність науково-дослідної і науково-проектної документації на об'єкт:

Найменування документації	Рік розроблення	Автор (організація)	Місце зберігання, інв. №
Науковий звіт	1927	Самойловський І.М. (Полтавський республ. історико-краєзн. музей)	Науковий архів Інституту археології НАН України (м. Київ), фонд ВУАК, 116/42а.
Науковий звіт	1946	Копилов Ф.Б. (Ин-т археології АН УРСР)	Науковий архів Інституту археології НАН України (м. Київ), фонд експ., 1946/22.
Научные отчёты	1980	Моргунов Ю.Ю. (Ин-т археологии АН СССР)	Науковий архів Інституту археології НАН України (м. Київ), фонд експ., 1980/65.
Науковий звіт	2007	Головко І.В. (ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Ин-ту археології НАН України, Центр охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської ОДА)	Науковий архів Інституту археології НАН України (м. Київ), фонд експ., 2007/128; Науковий архів Центру охорони та досліджень пам'яток археології уп-равл. культури Полтав. ОДА, ф. е., спр. 480.
Матеріали інвентаризації	2013	Супруненко О.Б., Головко І.В. (Центр охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської ОДА)	Науковий архів Центру охорони та досліджень пам'яток археології уп-равл. культури Полтав. ОДА, фонд пам'ят-коохор. робіт, спр. 92.

10. Основні джерела відомостей про об'єкт:

Археологічні матеріали	Виявлені в ході обстежень та досліджень комплексу матеріали (1946 р. – фрагменти кераміки, залізні вироби) зберігаються у фондах Інституту археології НАН України (м. Київ), Полтавському краєзнавчому музеї (2007 р. – залізні ножі й уламки гончарного посуду), а також Пирятинському громадському районному історико-краєзнавчому музеї.
Архівні матеріали	1. Самойловський І.М. Археологічна розвідка по Удаю на Пирятинщині 1927 р.; Полтав. Республ. історико-краєзн. музей // НА ІА НАНУ. – Ф. ВУАК. – № 116/42а. – Арк. 9 – 11. 2. Копилов Ф.Б. Звіт про роботу Посульської археологічної експедиції 1946 року; АН УССР, Ин-т археол. // НА ІА НАНУ. – Ф. е. – 1946/22. – № 431. – Арк. 24. 3. Моргунов Ю.Ю. Отчёт о работе Посульской разведочной группы ИА АН СССР в 1980 г. на территории Сумской, Черниговской и Полтавской областей УССР // НА ІА НАНУ. – Ф. е. – 1980/65. – № 9685. – Арк. 11 – 12.

	4. Головко І.В. Звіт про археологічні розвідки 2007 року в Пирятинському районі Полтавської області: (Матеріали до археологічної частини «Зводу пам'яток історії та культури» Полтавської області); ДП НДЦ «ОАСУ» Ін-ту археол. НАН України; ЦОДПА // НА ІА НАНУ. – Ф. е. – 2007/158; НА ЦОДПА. – Ф. е. – Спр. 480. – Арк. 99 – 103. 5. Супруненко О.Б., Головко І.В. Звіт про проведення натурних досліджень щодо виявлення територій об'єктів археологічної спадщини міста Пирятин Полтавської області; ЦОДПА // НА ЦОДПА. — Ф. е. — Спр. 713. — 37 арк.
Бібліографічні матеріали	6. Полное собрание русских летописей: Лаврентьевская летопись по Академическому списку. – М. – Л. : Изд-во Вост. лит-ры АН СРСР, 1962. – Т. 1. – С. 342. 7. Книги третие меские Ператинские споряжение за войтовства Симиона Ковелского войта, Гаврила Кириловича бурмистра Ператинских, в року АХПГ месяца июня осмого на десять дня // Стороженки: Фамильный архив; [сост. А.В. Стороженком]. – К., 1908. – Т. 6. – С. 1 – 383. 8. Описи Київського намісництва 70 – 80-х років XVIII ст. / Відп. ред. Сохань П. С. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 65 – 66. 9. Лазаревский А.М. Лубенщина и князья Вишневецкие // Киев. старина. – К., 1896. – Т. LII. – Янв. – № 1. – № 2. – Февр. – С. 228. 10. Николайчик Ф.Д. Исследования по истории землевладения князей Вишневецких в Левобережной Украине // Чтения в Историческом Обществе Нестора Летописца. – К., 1900. – Кн. 14. – Вып. II и III. – Отд. III. – С. 101. 11. Ляскоронский В.Г. Городища, курганы и длинные (змиевые) валы в бассейне р. Сулы / В. Г. Ляскоронского // Тр. XI археол. съезда / МАО. – М., 1901. – Т. 1. – С. 451 – 453. 12. Падалка Л.В. Прошлое Полтавской территории и ее заселение: Исследование и мат-лы / ПУАК. – Полтава : тип. Тов-ва Печатного Дела, 1914. – С. 176. 13. Брайчевський М.Ю. Римська монета на території України; АН УРСР, Ін-т археол. – К. : Вид-во АН УРСР, 1959. – С. 161. 14. Кропоткин В.В. Клады римских монет на территории СССР; АН СССР, Ин-т археол. // САИ. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – Вып. Г4-4. – С. 72. 15. Сидоренко Г.О., Махно Є.В., Телегін Д.Я. Довідник з археології України. Полтавська область; Ін-т археол. АН УССР; УТОПІК. – К. : Наукова думка, 1982. – С. 79. 16. Древнерусские поселения Среднего Поднепровья: Археологическая карта / Кучера М. П., Сухобоков О. В. и др.; АН УССР, Ин-т археол. – К.: Наукова думка, 1984. – С. 147 – 148. 17. Пирятин / [Супруненко О.Б.] // Полтавщина: Енциклопедичний довідник / За ред. Кудрицького А.В. – К.: УЕ, 1992. – С. 658. 18. Моргунов Ю.Ю. Древнерусские памятники поречья Сулы; Ин-т археол. РАН, Курск. гос. обл. муз. археол. – Курск, 1996. – С. 83 – 85. 19. Супруненко О.Б. Археологія в діяльності першого приватного музею України : (Лубенський музей К. М. Скаржинської); НАН України, Ін-т археол; ЦОДПА; [наук. і відп. ред. П. П. Толочко]. – К. – Полтава : Археологія, 2000. – С. 236. 20. Головко І.В. Методологічні засади ознайомлення зі старожитностями черняхівської культури в ході викладання шкільного курсу «Історія Полтавщини» // Наукові та технологічні засади шкільного курсу «Історія Полтавщини»: зб. наук. пр. – Полтава: Оріяна, 2003. – С. 32 – 38. 21. Приймак В.В. Формування елементів територіальної структури Дніпровського Лівобережжя X-XIII ст. (за мат-лами пам'яток батьківщини Г.С. Сковороди) // АЛІЛУ. – Полтава: Археологія, 2003. – № 2/2002 – 1/2003 (12-13). – С. 136 – 142.

	22. Пирятинщина: Статті, нариси, фотодокументи / Упоряд. О. Г. Бажан, А. Ф. Малишкін. – К. : Просвіта, 2004. – С. 25 – 36. 23. Головко І.В. Давньоруські пам'ятки середньої течії р. Удай Х-ХІІІ ст. // АЛЛУ. – Полтава : Археологія, 2005. – № 1-2 (17-18). – С. 119 – 126. 24. Головко І.В. Фортифікація міста Михайлова (до постановки проблеми) // Старожитності Лівобережного Подніпров'я – 2013: зб. наук. пр. – К. – Полтава : ЦП НАНУ і УТОПК, 2013. – С. 135 – 139.
Картографічні матеріали	25. Карта: Ряд XXIV. Лист 23-11. — Военно-топограф. карта Полтавской губ. — Масштаб 3 вер. в дюйме. Губ. Полтавской. Исправл. по рекогносц. 1869 г. // Военно-топограф. карта Полтавской губернии. Масштаб 3 вер. в дюйме: [Карты]. — СПб.: Военно-топограф. Депо, 1863-1878. — 1 атл. ([24] разв. л., [1] сб. л.). — Л. XXIII-11. 26. Карта: Генеральный штаб. — М-36-66. — Пирятин. — Сост. местн. 1989 г. — М.: ГУГК, 1990. 27. Карта: Місто Пирятин. — М 1: 2000. — Стан. місц. на 2011 р. // Робочий архів виконкому Пирятин. міськради. (покладена в основу розроблюваного «Історико-опорного архітектурного плану» міста).

11. До облікової картки додаються графічні матеріали та фотофіксація:

Найменування матеріалів	Кількість	Дата виконання	Виконавець
<i>Графічні матеріали</i>			
1. Поселення, городище літописного «міста» Пирятин , Михайлівського замку і сотенної фортеці Пирятин. Місце розташування на карті області. Пирятин, м., Пирятинська міська рада, Пирятинський р-н, Полтавська обл.	1	2013	Коверко А.В.
2. Поселення, городище літописного «міста» Пирятин , Михайлівського замку і сотенної фортеці Пирятин. Карта розташування. Пирятин, м., Пирятинська міська рада, Пирятинський р-н, Полтавська обл., Замок, ур. (основа: <i>Ген. штаб. — М-36-66. — Пирятин. — М., 1990</i>).	1	2013	Коверко А.В., Супруненко О.Б.
3. Поселення, городище літописного «міста» Пирятин , Михайлівського замку і сотенної фортеці Пирятин. Генплан з нанесенням меж складових комплексу (М 1: 2000). Пирятин, м., Пирятинська міська рада, Пирятинський район, Полтавська обл., Замок, ур.	1	2013	Головко І.В.
4. Поселення, городище літописного «міста» Пирятин , Михайлівського замку і сотенної фортеці Пирятин, з позначенням складових комплексу.	1	1901, 2013	Ляскоронський В.Г., Головко І.В.
5. Пирятин, м. Городище літописного «міста» Пирятин, замку і сотенної фортеці козацького часу.	1	1996	Моргунов Ю.Ю.
6. Пирятин, м. Городище літописного «міста» та ґрунтовий могильник ХІІ – поч. ХІІІ ст.	1	2013	Головко І.В.

<i>Фотофіксація та рисунки</i>			
7. Пирятин, м. Укріплення міста Пирятина: 1 — XII — поч. XIII ст.; 2 — кін. XVI ст.; 3 — XVII — поч. XVIII ст.; башти: а — Польова; б — Млинова.	1	2013	Головко І.В.
8. Поселення, городище літописного «міста» Пирятин , Михайлівського замку і сотенної фортеці Пирятина. Космічний фотознімок з нанесенням меж комплексу. Програма «Google Earth».	1	2013	Коверко А.В.
9. Поселення, городище літописного «міста» Пирятин , Михайлівського замку і сотенної фортеці Пирятина. Рештки валу на розі вул. Короленка і Замок. З півд. сходу.	1	2013	Супруненко О.Б.
10. Пирятин, м. Городище літописного Пирятина. Давньоруські знахідки. 1 — за Ю.Ю. Моргуновим (1980), 2-3 — за І.В. Головком (2005, 2007). <i>Кераміка, залізо.</i>	1	2013	Головко І.В.

Облікову картку склали:

Посада та назва організації	Спеціальність, кваліфікаційний рівень	Прізвище, ініціали	Підпис	Дата складання
Провідний науковий співробітник Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації, заступлений працівник культури України	кандидат історичних наук, старший науковий співробітник	О.Б. Супруненко		28.01.2014
Науковий співробітник Полтавської експедиції ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України, викладач Пирятинського ліцею	спеціаліст, вчитель-методист	І.В. Головко		28.01.2014

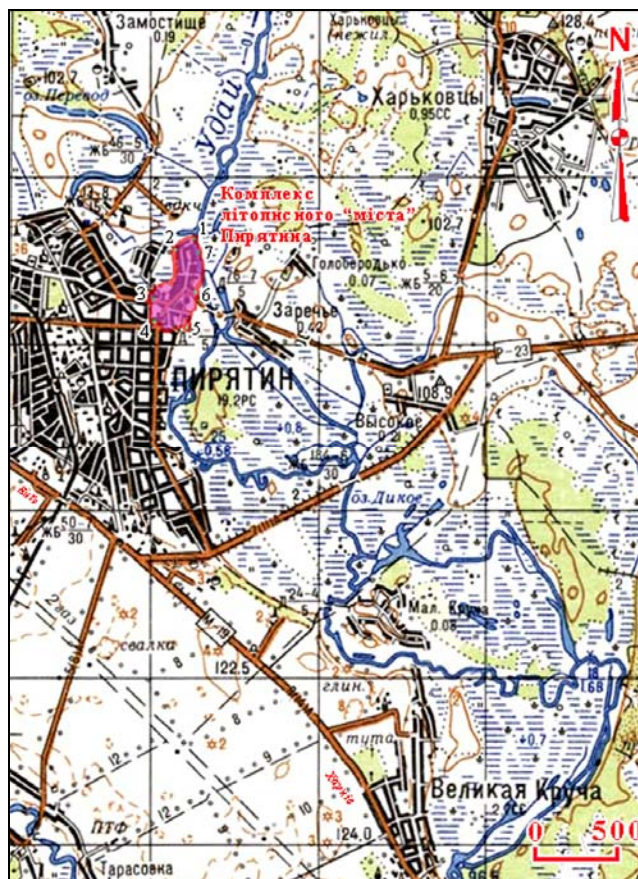
Керівник органу охорони культурної спадщини —
Начальник управління культури Полтавської облдержадміністрації
Г.І. Фасій

 (ініціали, прізвище, підпис, печатка)

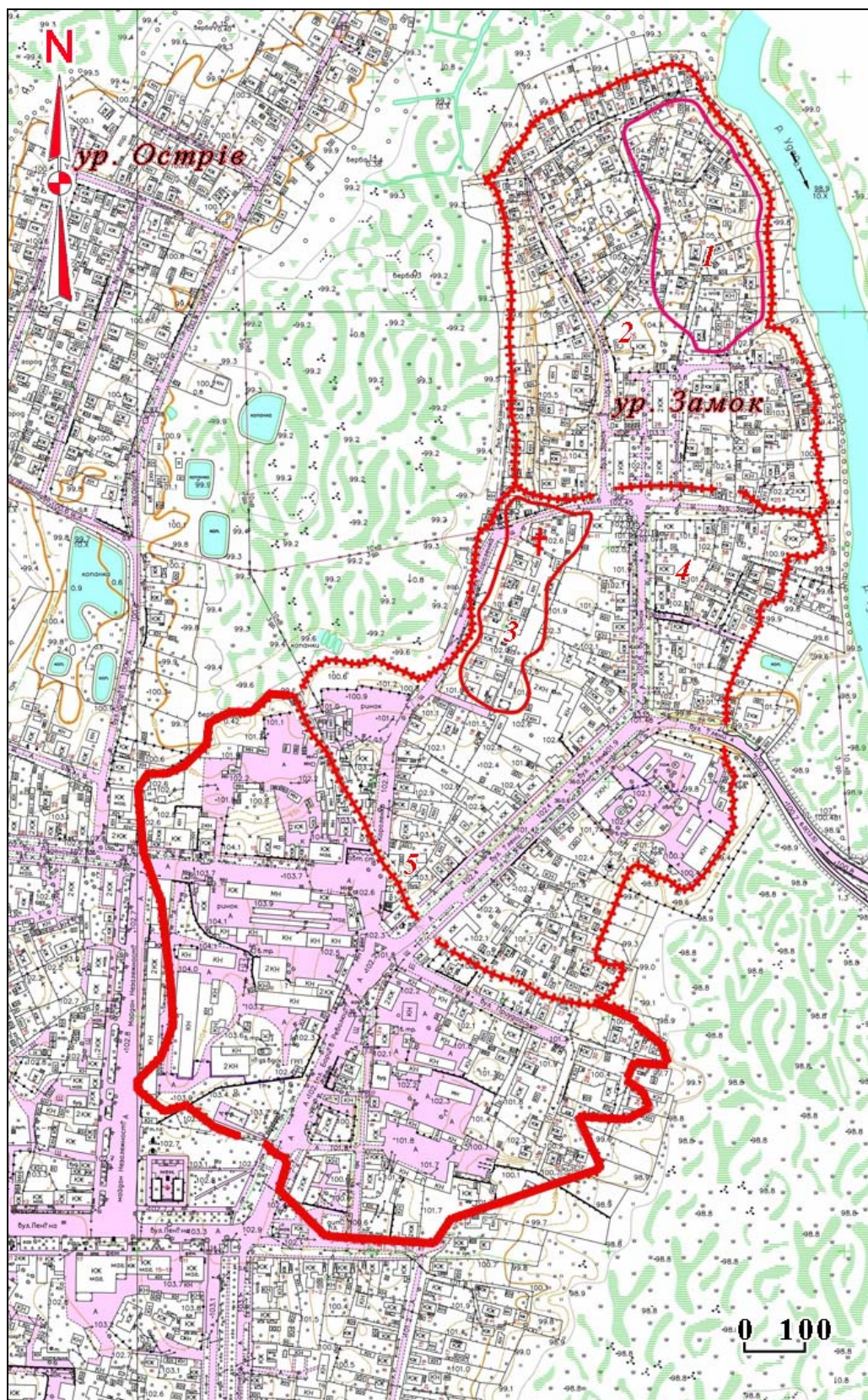
Ілюстрації

1. Поселення, городище літописного «міста» Пирятин, Михайлівського замку і сотенної фортеці Пирятин. Місце розташування на карті області. Пирятин, м., Пирятинська міська рада, Пирятинський район, Полтавська область, Замок, ур.

2. Поселення, городище літописного «міста» Пирятин, Михайлівського замку і сотенної фортеці Пирятин. Карта розташування. Пирятин, м., Пирятинська міська рада, Пирятинський район, Полтавська область, Замок, ур. (основа: Генеральний штаб. — М-36-66. — Пирятин. — М., 1990).

3. Поселення, городище літописного «міста» Пирятин, Михайлівського замку і сотенної фортеці Пирятин.

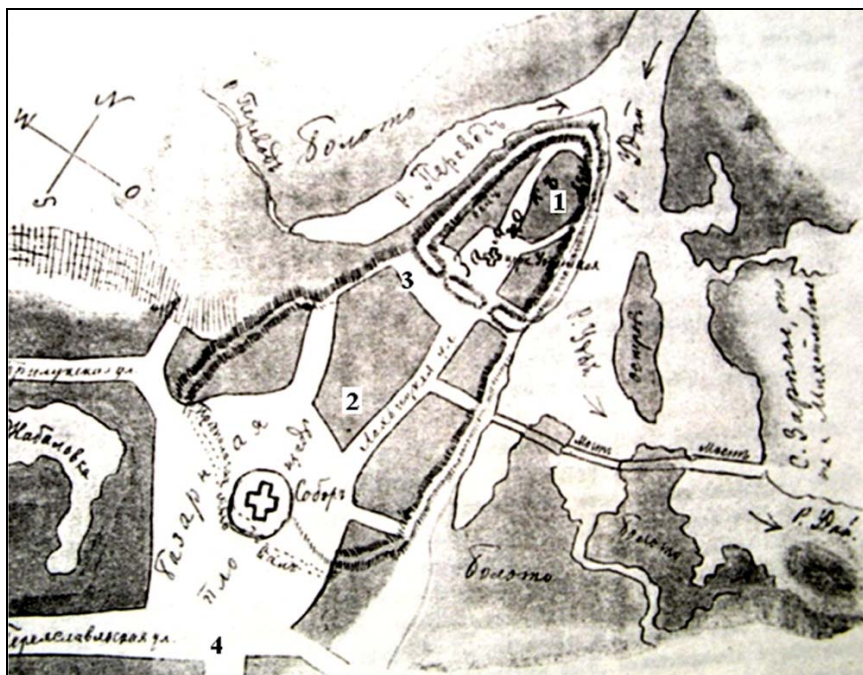
Генеральний план з нанесенням меж складових комплексу:

1 – селище черняхівської культури; 2 – територія городища; 3 – ґрунтовий некрополь;

4 – селище-посад; 5 – територія замку, сотенної фортеці і частини передмість (М 1: 2000).

Пирятин, м., Пирятинська міська рада, Пирятинський район, Полтавська область, Замок, ур.

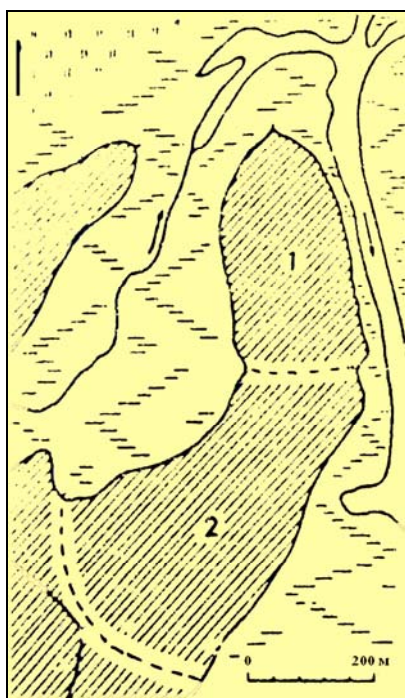
За І.В. Головком, 2013 р.

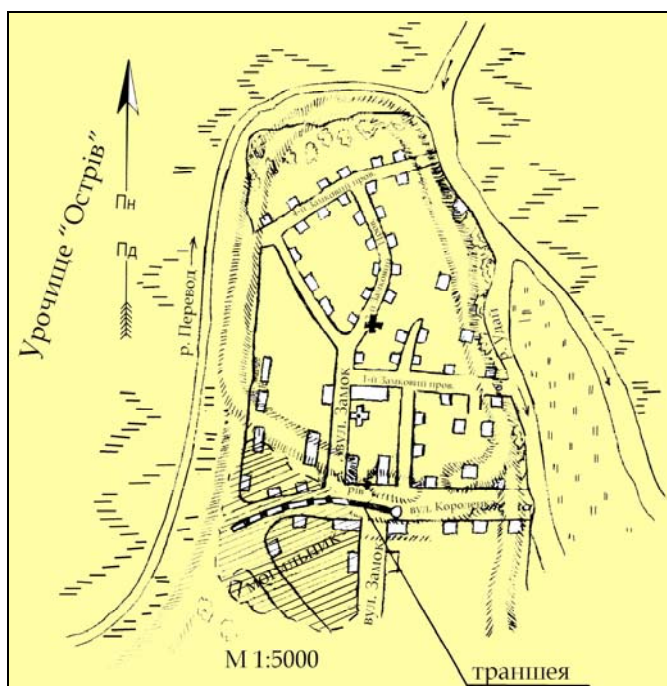
4. Поселення, городище літописного «міста» Пирятин, Михайлівського замку і сотенної фортеці Пирятин.

План В.Г. Ляскоронського, 1901 р. з позначенням складових комплексу.

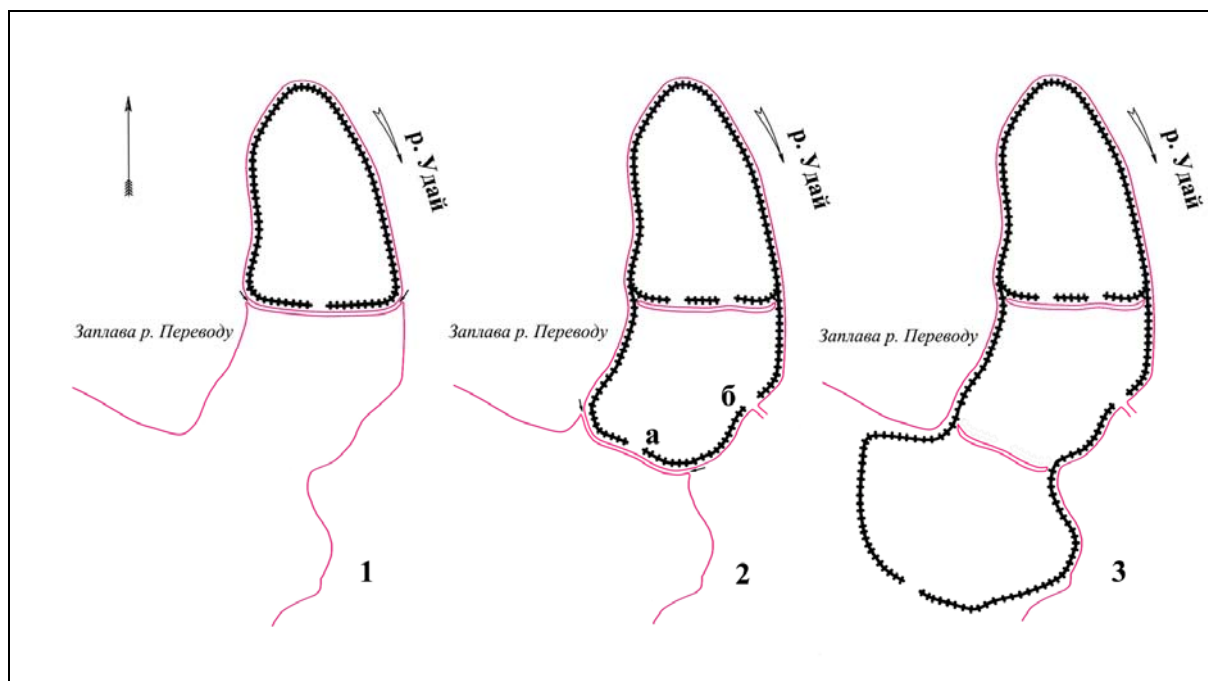
- 1 – селище черняхівської культури і городище; 2 – територія замку і сотенної фортеці;
3 – ґрунтовий некрополь; 4 – місце знахідки сарматського поховання.

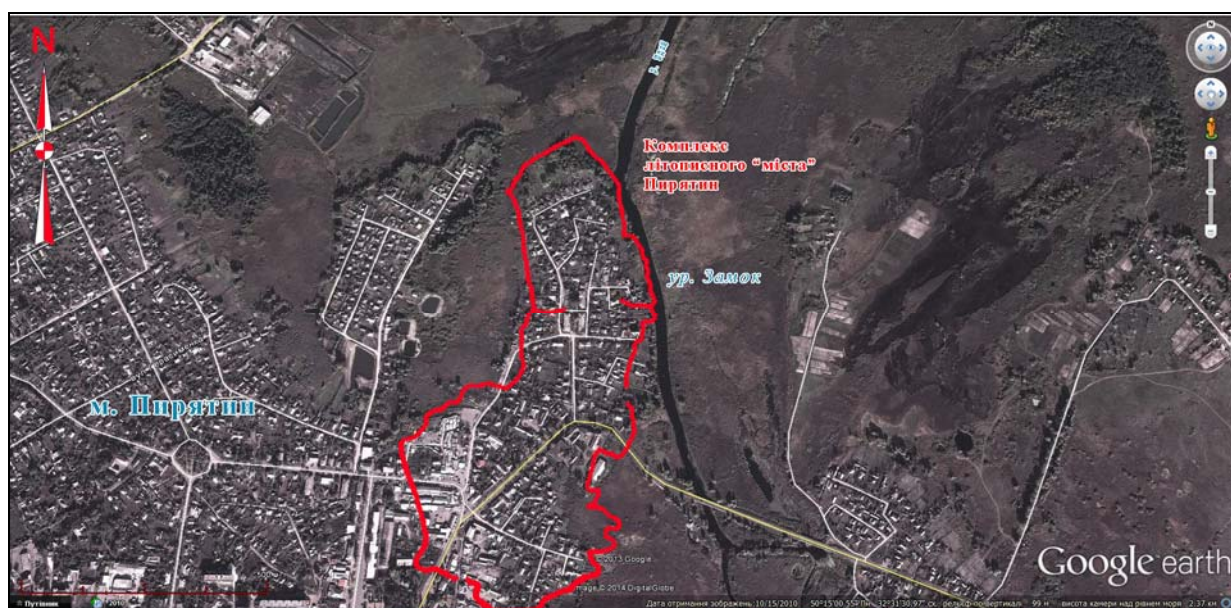
5. Пирятин, м. Городище літописного «міста» Пирятин (1), замку і сотенної фортеці козацького часу (2).
План Ю.Ю. Моргунова, 1996 р.

6. Пирятин, м. Городище літописного «міста» та ґрунтовий могильник XII – поч. XIII ст.
За І.В. Головком, 2005 р.

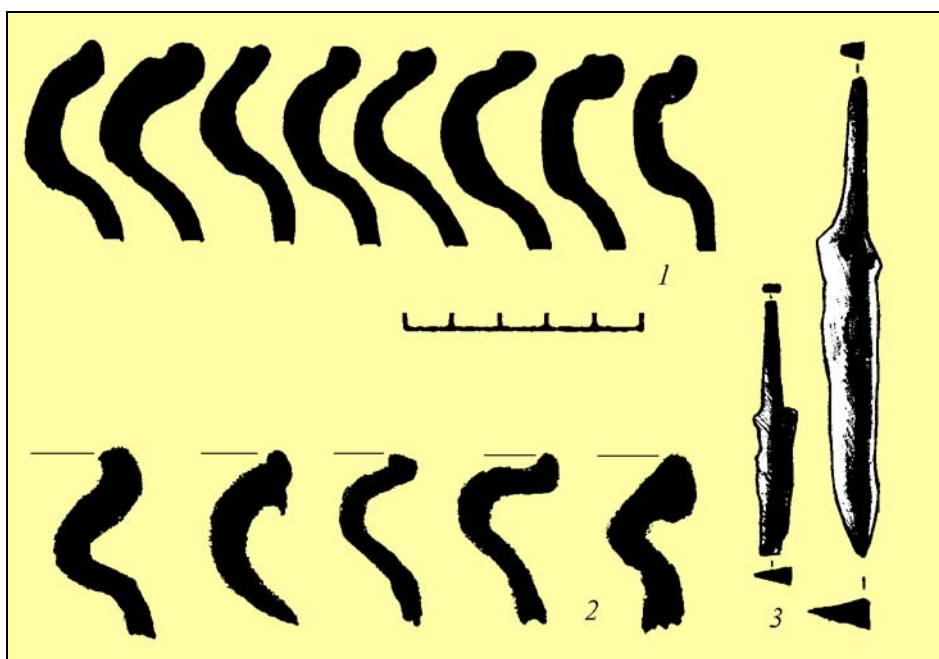
7. Пирятин, м. Укріплення міста Пирятин: 1 — XII – поч. XIII ст.; 2 — кін. XVI ст.; 3 — XVII – поч. XVIII ст.; башти: а — Польова; б — Млинова.
Реконструкція І.В. Головка, 2013 р.

8. Поселення, городище літописного «міста» Пирятин,
Михайлівського замку і сотенної фортеці Пирятин. Космічний фотознімок з
нанесенням меж комплексу. За програмою «Google Earth».
Підг. А.В. Коверко, 2013 р.

9. Поселення, городище літописного «міста» **Пирятин**, Михайлівського замку і сотенної фортеці Пирятин.
Рештки валу на розі вул. Короленка і Замок. *З південного сходу.*
Фото О.Б. Супруненка, 2013 р.

10. **Пирятин, м.** Городище літописного Пирятин. Давньоруські знахідки.
1 – за Ю.Ю. Моргуновим (1980), 2-3 – за І.В. Головком (2005, 2007). *Кераміка, залізо.*